

**РУКОПИСНЕ (ФАКСИМІЛЬНЕ) «ПОЧВОВЕДЕНИЕ» (1899)
З АВТОГРАФОМ М.М. СИБІРЦЕВА З «ФОНДУ ВИДАНЬ,
ВИПУЩЕНИХ У ХІХ ст. З СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕМАТИКИ
ДНСГБ УААН»**

«...Не уникальных рукописей нет. Все зависит от ее исследованности и ученого. Каждая рукопись имеет свою судьбу, историю, связь с культурой, свой масштаб, а для Украины это особенно важно, потому что, в отличие от множества других государств, для нас каждый уцелевший экземпляр наследия – большой подарок, в который вложено немало труда архивистов и рукописников».

*Л.А. Дубровіна, член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор, директор Інституту рукопису
Національної бібліотеки України
імені В. Вернадського*

Безцінним надбанням будь-якого народу є книги, тим паче рукописні. Рукописна книга завжди індивідуальна, неповторна, і в цьому її унікальність. Рукописи – це продукт копіткої праці, а інколи й витвір мистецтва. Вони створюються найчастіше безпосередньо автором і тому несуть в собі більше інформації про нього, ніж будь-яка друкована та розтиражована книга.

Особливе місце в зібранні Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН займають прижиттєві видання вчених-аграріїв з «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» з автографами авторів. Одним із таких є факсимільне видання рукописної книги «Почвоведение» (1899 р.) талановитого учня В.В. Докучаєва, видатного вченого в галузі ґрунтознавства М.М. Сибірцева.

Як наукова дисципліна ґрунтознавство остаточно сформувалося в другій половині ХІХ ст. Роль М. М. Сибірцева в створенні ґрунтознавства як науки важко переоцінити. Як писав академік В.Р. Вільямс, «Учение о почвенном покрове, как о самостоятельной категории природных тел возникло в России в

результате творческой работы трёх русских учёных – В.В. Докучаева, П.А. Костычева и Н.М. Сибирцева» (Почвоведение, 1949, стр. 40).

Сибірцев Микола Михайлович (1860 – 1900) – видатний російський учений ґрунтознавець. Народився в м. Архангельську. У 1882 р. закінчив Петербурзький університет. Упродовж 1894 – 1899 рр. очолював першу у світі кафедру ґрунтознавства і картографії ґрунтів у Ново-Олександрійському інституті сільського господарства і лісівництва (нині ХНАУ ім. В.В. Докучаєва). У 1895 р. керував ґрунтовими

дослідженнями в Псковській губернії, у результаті яких було створено колекцію зразків ґрунтів і ґрунтові карти та опубліковано низку статей з класифікації ґрунтів (Рис. 1, Рис. 2)

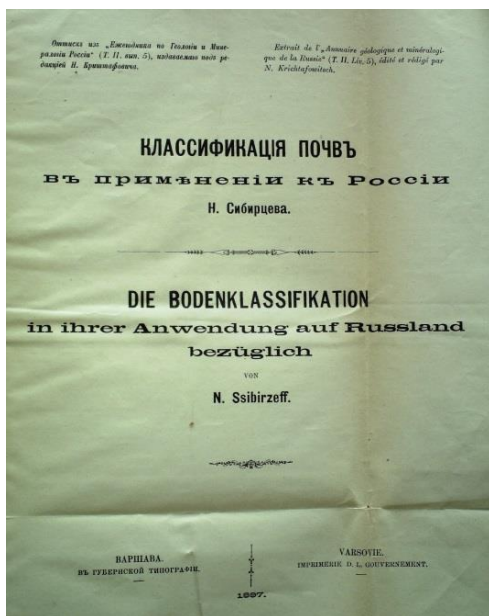

Рис. 1

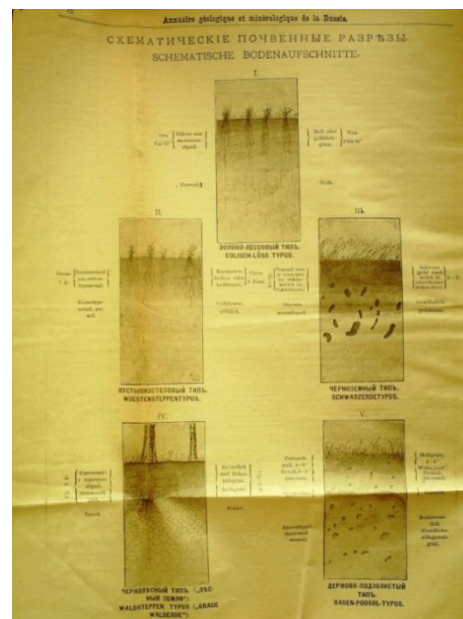

Рис. 2

і першу ґрунтову карту Європейської Росії (Рис. 3).

Зважаючи на важливе значення генетичної класифікації ґрунтів для розвитку тогочасної сільськогосподарської науки, її було наведено в Енциклопедичному словнику Брокгауза і Єфрона в статті «Почва» (Том XXIV^A, с. 774). Зокрема, класифікація ґрунтів Росії 1895 р. подається окремою вклеєною таблицею (Том XXIV^A, с. 770 – 771).

Цей доробок експонувався в 1896 р. на Всеросійській виставці в Москві і на Всеросійській промисловій і художній виставці в Нижньому Новгороді, а в 1900 р. – в Російському відділі Всесвітньої виставки в Парижі, де автора було відзначено Великою золотою медаллю.

Ці напрацювання увійшли окремими додатками до фундаментальної праці Сибірцева, «Почвоведение», що і зараз має унікальну цінність як практичний посібник із землеробства. Зі слів академіка С.С. Соболева: «Капітальним трудом Сибірцева являється його «Почвоведение» – курс лекцій, читаний студентам Інститута сільського господарства і лесоводства в Новій Александрії. Свою роботу над составлением курсу Н.М. Сибірцев начал при непосредственном участии В.В. Докучаева... Над составлением курсу «Почвоведение» Сибірцев работав непрерывно... Последнюю корректуру издания «Почвоведения» 1900 г. он подписал 30 июля 1900, за три дня до смерти...».

Рис. 3

Вперше книгу літографським способом опублікував 1899 р. у Любліні (Польща) учень Сибірцева О. Скворцов, а в повному обсязі посібник був виданий у Петербурзі у 1900 р., помертно перевиданий у 1909, 1914 рр. і вже за радянських часів – у 1951 р. Перевидання книги, тим більше чотирикратне, – це найкраще свідчення визнання заслуг ученого.

Наступна частина присвячена фізичним властивостям ґрунту, вивченим на основі отриманих за допомогою циліндра (Рис. 7) зразків, функціональним властивостям, впливу зовнішніх умов на температуру і вологість ґрунту.

Книга складається з декількох основних частин. Перша з них, – «Склад і загальні властивості ґрунту», містить наступні розділи: мінеральна частина ґрунту, механічний склад ґрунту та методи його дослідження, органічні

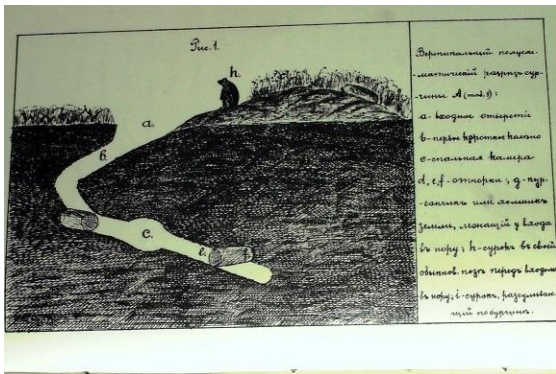

Рис. 4

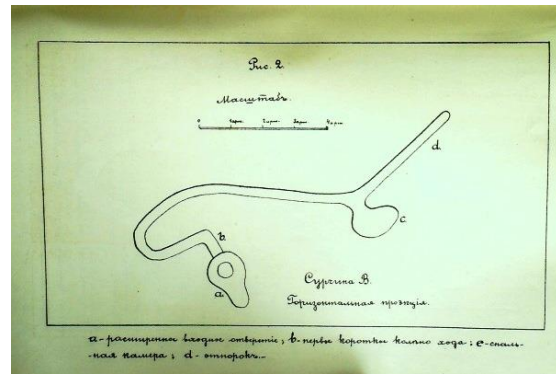

Рис. 5

речовини ґрунту, ґрунтові мікроорганізми та продукти їх життєдіяльності, гній та його склад, вплив на накопичення гною різноманітних природних умов, розповсюдження гною в ґрунті, діяльність тварин у ґрунті (Рис. 4, Рис. 5), діяльність комах, личинок і ґрунтових черв'яків (Рис. 6).

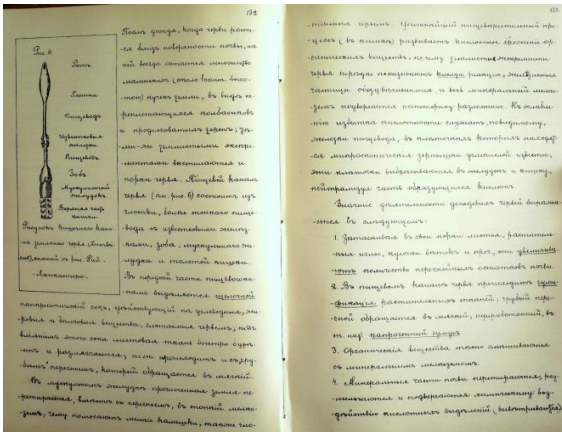

Рис. 6

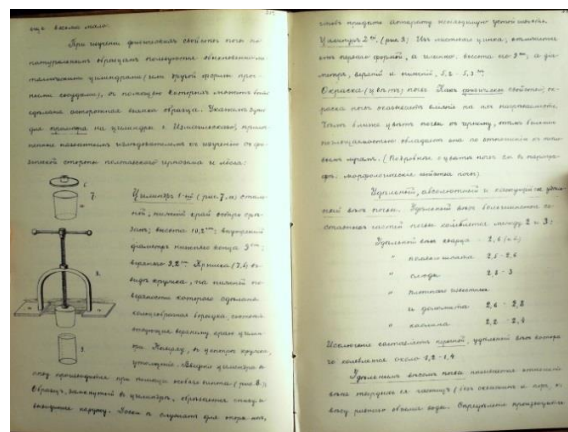

Рис. 7

Також розглядаються морфологічні властивості ґрунту, умови і форми залягання (Рис. 8), механічний вплив вітру, вік ґрунту та його «історія», методи дослідження ґрунту в полі, відбір і виїмка ґрунтових зразків, прилади, що використовуються для цих цілей (Рис. 7, Рис. 8), інструменти для виїмок та буріння (Рис. 9).

У третій частині «Описове ґрунтознавство» представлена класифікація ґрунтів, зонування, чорноземні зони і області, лісові, дерново-підзолисті, тундрові, інтразональні, болот.

Наступний розділ «Фізико-географічні зони Росії» описує умовний розподіл на зони, в якому автор виділяє три типи ґрунтових зон: ні, азональні, алювіальні ґрунти.

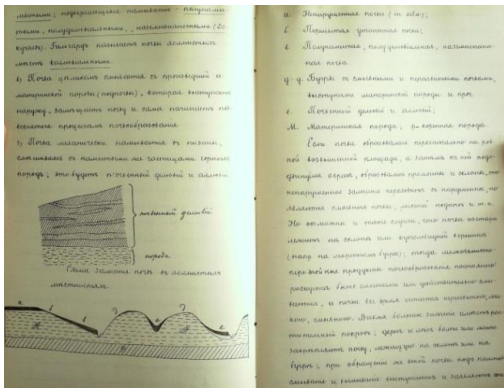

Рис. 8

Рис. 9

тундрову, нечорноземно-лісову, перехідну до чорноземної зони.

Останній розділ «Картографія ґрунтів» містить такі розділи: бонітування, бонітувальна ґрунтова класифікація, природно-історичний (російський) метод бонітування, територіальна оцінка земель на підставі ґрунтових досліджень, співвідношення між ґрунтовими і господарсько-статистичними даними.

Історики аграрної науки вважають, що ново-олександрійський період (1894 – 1900 рр.) був найбільш плідним у діяльності Миколи Михайловича Сибірцева. Обіймаючи посаду завідувача кафедри «ґрунтознавства з найближчими до нього

відділами геології», не маючи ні досвіду, ні обладнання, ні посібників, він проявив себе як талановитий педагог, який вмів захоплювати слухачів живим викладенням предмету. Свідченням популярності його лекцій було те, що їх відвідували навіть студенти старших курсів, які вивчали даний предмет раніше.

Читачі на власний розсуд можуть перекопатися у педагогічних здібностях автора, його прогресивності та таланті вченого, завітавши до читальної зали № 2 Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН, та ознайомитись з вищезгаданою працею «Почвоведение»; власноруч погортати сторінки, вдивляючись у виконані каліграфічним почерком рукописні рядки та авторські ілюстрації, відчути історію, зокрема аграрну, нашої Держави.

МИЛОСТЯН Юлія Григорівна,
 науковий співробітник відділу документного
 забезпечення та збереження наукових фондів
 Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН